NAZAR ESHONQUL QISSALARIDA AYOL OBRAZI

Ismatova Ma'rifat Burxon qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1 kurs magistri
https://doi.org/10.5281/zenodo.21289595

Annotatsiya.
Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek nasrining yirik vakili Nazar Eshonqul qissalarida ayol obrazining badiiy talqini tadqiq etiladi. "Urush odamlari" qissasidagi Anzirat obrazi misolida urush davri ayolining fojiaviy taqdiri, "Momoqo'shiq" qissasida ayolning milliy xotira va azaliy qadriyatlar tashuvchisi sifatidagi talqini, "Tun panjaralari" hamda "Qora kitob" qissalarida esa ayol obrazining ramziy-modernistik ifodasi tahlil qilinadi. Maqolada yozuvchining badiiy psixologizm, ramziylik va milliylik tamoyillariga tayangan holda ayol ruhiyatini ochib berishdagi mahorati yoritiladi.
Kalit so'zlar: Nazar Eshonqul, qissa, ayol obrazi, badiiy psixologizm, modernizm, ramziylik, milliy xarakter, fojiaviylik, ruhiyat tasviri.

Abstract. This article examines the artistic interpretation of the female image in the novellas of Nazar Eshonkul, a prominent representative of modern Uzbek prose. Through the image of Anzirat in the novella "People of War", the tragic fate of a woman of the war period is analyzed; in "Momoqo'shiq" the woman is interpreted as a bearer of national memory and eternal values, while in "Night Bars" and "The Black Book" the symbolic-modernist expression of the female image is explored. The article highlights the writer's skill in revealing the female psyche on the basis of artistic psychologism, symbolism and national identity.
Key words: Nazar Eshonkul, novella, female image, artistic psychologism, modernism, symbolism, national character, tragedy, psychological depiction.

KIRISH

Istiqlol davri o'zbek adabiyotida badiiy tafakkurning yangilanishi, jahon adabiyoti tajribalarining milliy zamin bilan uyg'unlashuvi jarayonida Nazar Eshonqul ijodi alohida o'rin tutadi. Adibning "Urush odamlari", "Momoqo'shiq", "Tun panjaralari", "Qora kitob" kabi qissalari, o'nlab hikoyalari hamda "Go'ro'g'li yoxud hayot suvi" romani zamonaviy o'zbek nasrining o'ziga xos namunalari sifatida e'tirof etilgan. Yozuvchi asarlarida inson ruhiyatining eng nozik qatlamlari, shaxsning o'zligini anglash yo'lidagi iztiroblari, jamiyat va inson munosabatlaridagi ziddiyatlar yangicha tasvir usullari orqali ifodalanadi.

Nazar Eshonqul qissalarida ayol obrazi alohida badiiy-estetik yuk tashiydi. Adib ayolni faqat oila yoki maishiy turmush doirasida emas, balki millat taqdiri, tarixiy xotira, vijdon va e'tiqod masalalari bilan bog'liq holda talqin etadi. Yozuvchining o'zi ta'kidlaganidek, uning asarlaridagi ayol obrazlari xalq ichidan olingan bo'lib, ular hayotiy asosga ega. Shu bois adib qissalaridagi ayol qahramonlar taqdirida xalqimizning butun bir davr mobaynida boshidan kechirgan sinovlari, dard-u armonlari mujassamlashgan.

Adib ijodi adabiyotshunoslikda turli aspektlarda o'rganilgan: asarlaridagi badiiy psixologizm, modernistik ruhiyat, ramziy obrazlar tizimi xususida bir qator tadqiqotlar yaratilgan. Biroq yozuvchi qissalaridagi ayol obrazlarini yaxlit tizim sifatida, ularning badiiy-poetik funksiyalari nuqtai nazaridan tadqiq etish hali dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi Nazar Eshonqul qissalarida ayol obrazining talqin xususiyatlarini, uni yaratishda qo'llangan badiiy vositalarni aniqlash va ilmiy asoslashdan iborat.

“URUSH ODAMLARI” QISSASIDA AYOL FOJIASI: ANZIRAT OBRAZI

Nazar Eshonqulning ilk yirik asari bo‘lmish “Urush odamlari” qissasi urush mavzusini frontdagi janglar tasviri orqali emas, balki front ortida qolgan odamlar, avvalo, ayollar taqdiri orqali yoritishi bilan o‘zbek nasrida yangilik bo‘ldi. Qissada urush alohida insonlar ruhiyatini, oilaviy munosabatlarni, qishloq odamlarining ma’naviy olamini izdan chiqaruvchi fojia sifatida talqin etiladi. Bu fojianing eng og‘ir yuki esa ayol zimmasiga tushadi.

Qissaning markaziy ayol qahramoni Anzirat obrazi urush davri o‘zbek ayolining murakkab va ziddiyatli taqdirini o‘zida mujassam etgan. Yozuvchi Anzirat ruhiyatidagi evrilishlarni – gunoh va vijdon azobi, qo‘rquv va nadomat, yolg‘izlik va tashlandiqlik tuyg‘ularini badiiy psixologizm vositalari orqali butun murakkabligi bilan tasvirlaydi. Adib qahramonini oqlamaydi ham, qoralamaydi ham – uning ichki dunyosini ochib berish orqali xulosani o‘quvchining o‘ziga qoldiradi. Bu – Nazar Eshonqul uslubiga xos yetakchi tamoyillardan biridir.

Anzirat kechinmalari tasvirida yozuvchining ruhiy tahlil mahorati yaqqol namoyon bo‘ladi: “O‘sha kundan keyin anchagacha Anzirat bu voqea qanday sodir bo‘lganini anglolmay garangsib yurdi. O‘z yog‘iga o‘zi qovurildi. Har narsadan cho‘chiyverib tentak bo‘lib qolayozdi. Yigirma to‘qqiz yoshida sochiga oq tushdi” [2]. Ushbu tasvirda ayol ruhiyatidagi tushkunlik, o‘z-o‘zini ayblash va gunohning kechirilmasligini anglash holati ixcham, ammo ta’sirchan detallar orqali berilgan. Sochga erta oq tushishi – ruhiy iztirobning tashqi, jismoniy ifodasi sifatida ramziy ma’no kasb etadi.

Qissa xotimasidagi fojia – Normatning Anziratni otib, o‘zining ham hayotiga qasd qilishi urushning odamlar taqdiridagi asoratlari naqadar dahshatli ekanini ko‘rsatadi. Yozuvchi talqinida Anzirat ham, Normat ham urushning qurbonlaridir: ularning shaxsiy fojiasi zamirida butun bir davrning ijtimoiy-ma’naviy inqirozi yotadi. Shu ma’noda Anzirat obrazi – aybdor ayol emas, balki urush degan ulkan fojia tegirmonida ezilgan inson timsolidir.

“MOMOQO‘SHIQ” QISSASIDA AYOL – MILLIY XOTIRA TIMSOLI

Nazar Eshonqulning “Momoqo‘shiq” qissasida ayol obrazi butunlay boshqa – milliy-ma’naviy qatlamda talqin etiladi. Asar markazida turgan momo obrazi orqali yozuvchi ayolni xalqning azaliy xotirasi, qadriyatlari va dardining tashuvchisi sifatida gavdalantiradi. Momo tilidan yangragan qo‘shiq asarda shunchaki etnografik unsur emas, balki avlodlar o‘rtasidagi ma’naviy ko‘prik, o‘tmish bilan bugunni bog‘lovchi rishta vazifasini bajaradi.

Qissada qo‘shiq va ayol obrazi uzviy birlikda tasvirlanadi: qo‘shiq – momoning qalb tarixi, boshidan kechirgan ayriliq-u iztiroblarining ovozga aylangan ifodasidir. Yozuvchi xalq og‘zaki ijodi an’analaridan, marosim folkloridan unumli foydalanib, ayol qalbidagi dardni umumxalq dardi darajasiga ko‘taradi. Momo obrazida o‘zbek ayoliga xos sabr-bardosh, mehr-oqibat, oila va urug‘ sha’niga sadoqat kabi fazilatlar jamuljam bo‘lib, u milliy xarakterning yorqin badiiy umumlashmasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhimi shundaki, adib momo obrazini ideallashtirilgan qahramon emas, jonli inson sifatida chizadi. Uning xotiralari, tabiat hodisalariga, atrofdagi odamlarga munosabati orqali qalbidagi o‘kinch, alam va sog‘inch tuyg‘ularining evrilishi kuzatiladi. Shu tariqa “Momoqo‘shiq”da ayol obrazi millat ruhiyatining ko‘zgusi, tarixiy xotiraning tirik timsoli darajasiga ko‘tariladi.

“TUN PANJARALARI” VA “QORA KITOB” QISSALARIDA AYOL OBRAZINING RAMZIY TALQINI

Yozuvchining “Tun panjaralari” va “Qora kitob” qissalari modernistik yo‘nalishda yaratilgan bo‘lib, ularda an’anaviy syujet va xarakter yaratish tamoyillaridan chekinilgan. Ushbu asarlarning qahramonlari, adabiyotshunoslikda qayd etilganidek, ko‘pincha ismsiz timsollar bo‘lib, ular muayyan shaxsdan ko‘ra umuminsoniy holatlarning – yolg‘izlik,

begonalashuv, o‘zlikni izlash iztiroblarining ifodachisidir. Shunga muvofiq, bu qissalarda ayol obrazi ham real-maishiy qiyofada emas, balki ramziy-metaforik qatlamda namoyon bo‘ladi.

Mazkur qissalarda ayol ko‘proq qahramonning ongi, xotirasi va tushlari orqali tasvirlanadi: u goh yo‘qotilgan muhabbat, goh erishilmagan orzu, goh qahramonni hayotga bog‘lab turuvchi yagona rishta sifatida talqin etiladi. Ayol obrazi bu o‘rinda najot va poklik ramzi bo‘lib, tun, panjara, qorong‘ulik kabi ramzlar bilan ziddiyatli munosabatga kirishadi: zulmat qahramonning ma’naviy inqirozini ifodalasa, ayol timsoli yorug‘likka, umidga ishora qiladi. Bunday talqin jahon adabiyotidagi modernistik tajribalar bilan hamohang bo‘lsa-da, adib uni milliy zamin, sharqona tafakkur bilan uyg‘unlashtiradi.

Ko‘rinadiki, Nazar Eshonqul qissalarida ayol obrazi ikki xil badiiy tizimda – realistik (“Urush odamlari”, “Momoqo‘shiq”) va modernistik (“Tun panjaralari”, “Qora kitob”) tizimlarda talqin etilgan bo‘lib, har ikkisida ham u asarning g‘oyaviy-badiiy konsepsiyasini tashuvchi tayanch obrazlardan biri bo‘lib qolaveradi. Bu esa yozuvchi ijodida ayol mavzusining izchil va konseptual xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi.

XULOSA

Nazar Eshonqul qissalarida ayol obrazi tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi. Birinchidan, adib qissalarida ayol obrazi markaziy g‘oyaviy-badiiy yuk tashuvchi obrazlardan biri bo‘lib, u orqali urush fojiasi, milliy xotira, ma’naviy inqiroz va najot kabi konseptual masalalar badiiy tadqiq etiladi. Ikkinchidan, “Urush odamlari” qissasidagi Anzirat obrazi misolida yozuvchi ayol ruhiyatini badiiy psixologizm vositalari – ichki monolog, ruhiy holat detali, ramziy ishoralar orqali ochib berish mahoratini namoyon etgan. Uchinchidan, “Momoqo‘shiq” qissasida ayol milliy qadriyatlar va tarixiy xotira tashuvchisi sifatida talqin etilib, momo obrazi milliy xarakterning badiiy umumlashmasi darajasiga ko‘tarilgan. To‘rtinchidan, modernistik yo‘nalishdagi “Tun panjaralari” va “Qora kitob” qissalarida ayol obrazi ramziy-metaforik qatlamga ko‘chirilib, umid, poklik va najot timsoli sifatida gavdalantirilgan.

Umuman olganda, Nazar Eshonqul qissalaridagi ayol obrazlari milliylik va umumbashariylikni o‘zida uyg‘unlashtirgan, o‘zbek nasrida ayol ruhiyatini tasvirlash borasidagi an’analarni yangi badiiy-estetik bosqichga olib chiqqan obrazlar sifatida baholanishi mumkin. Ularni yaxlit tizim sifatida o‘rganish adib ijodining poetik olamini, qolaversa, istiqlol davri o‘zbek qissachiligining taraqqiyot tamoyillarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Eshonqul N. Urush odamlari. Qissa va hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2005.
2. Eshonqul N. Saylanma. II jild. – Toshkent: Akademnashr, 2022.
3. Saidmuradova S. Nazar Eshonqul asarlarida badiiy psixologizm: Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2023.
4. Quronov D., Mamajonov Z., Sheralieva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
5. Karimov B. Adabiyotshunoslik metodologiyasi. – Toshkent: Muharrir, 2011.
6. Oripova N. Qasoskor ayol obrazi (Nazar Eshonqulning “Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasi tahlili asosida) // O‘zbekiston milliy axborot agentligi ilmiy nashri, 2023.
7. Saydullayeva S., Sabirova Z. Nazar Eshonqul ijodida ayol obrazi (“Shamolni tutib bo‘lmaydi” hikoyasidagi Bayna momo obrazi misolida) // Hamkor konferensiyalar, 1(8), 2024. – B. 382–385.